2. Винокур Г.О. О языке художественной литературы / Г.О. Винокур. – М.: Высшая школа, 1991. – 156 с.

3. Герасимчук В. Поетоніми як засіб художньої характеристики / В.Герасимчук // Дивослово. – 1999. – № 11. – С. 14-19.

4. Загребельний П. Твори: У 6 т. / Павло Загребельний. – Т. 2. – К.: Дніпро, 1979. – 620 с.

5. Осадча І. Ім’я літературного героя як характеротворчий засіб (За творами Павла Загребельного про Київську Русь) / І.Осадча // Дивослово. – 2000. – № 7. – С. 5-7.

6. Фонякова О.И. Имя собственное в художественном тексте: Учебное пособие / О.И.Фонякова. – Л.: ЛГУ, 1990. – 104 с.

УДК 82-5: 94(100)+908 (477)-Туптало

ІСТОРІЯ У ТВОРІ "РУНО ОРОШЕННЕ" ДИМИТРІЯ ТУПТАЛА

Іртуганова Т.Р., магістр української філології

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Стаття присвячена дослідженню функції історичних кодів у творі Д.Туптала "Руно орошенне". Твір містить у собі відомості, які було зафіксовано в джерелах історичного характеру. Історичні події розглядаються в його проповідницькому дискурсі як повчання, оскільки кожне з них спрямоване на моральне зміцнення, виправлення життя людини, напучення її на добрі справи.

Ключові слова: чудотворна ікона, ікона Чернігово-Іллінської Богоматері, проповідь, історичний дискурс, проповідницький дискурс.

Иртуганова Т.Р. ИСТОРИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИИ "РУНО ОРОШЕННОЕ" ДИМИТРИЯ ТУПТАЛА / Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля, Украина.

Статья посвящена исследованию функции исторических кодов в произведении Д.Туптала "Руно орошенное". Произведение включает сведения, которые было зафиксированы в источниках исторического характера. Исторические события рассматриваются в его проповедческом дискурсе как поучения, поскольку каждое из них направлено на моральное укрепление, исправление жизни человека, наставление его на добрые дела.

Ключевые слова: чудотворная икона, икона Чернигово-Ильинской Богоматери, проповедь, исторический дискурс, проповедческий дискурс.

Irtuganova T.R. HISTORY IN DEWY FLEECE BY DYMYTRII TUPTALO / Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ukraine.

The article is devoted to the historical codes function investigation in *Dewy Fleece* by D.Tuptalo. His book includes the data which is registed in historical sources. Historical events are treated in its religious discourse as teaching, each of them means a certain strengthening and changing one’s life, bringing him to good deals.

Key words: miracle-making icon, icon of Chernigov-Ilynsk Godmother, sermon, historical discourse, religious discourse.

7 квітня 1677 року в новгород-сіверській друкарні вийшла книга "Чуда Діви Марії" без зазначення імені автора. Твір, присвячений опису див від чудотворної ікони Чернігово-Іллінської Богоматері, було написано тогочасною українською мовою.

Наступні видання з’явилися під назвою "Руно орошенне" церковнослов’янською мовою. Якщо перше видання виходить без зазначення імені автора, то у книгах, які виходили в 1683, 1689, 1691, 1696, 1697 та 1702 роках, вже називається його ім’я – Димитрій Туптало (пізніше відомий як св. Димитрій Ростовський). Цей твір був першою спробою опису див від Чернігівської ікони. Він належить до літературного напряму бароко.

Завданням дослідження є вивчення функції історичних кодів у "Руні орошенному" Д.Туптала. Дослідженням цього твору та проповідницької спадщини автора займались М.Попов [6], І.Шляпкін [12], І.Савченко [9], М.Федотова [11] та інші. У 1909 Ф.Титов подав власну класифікацію творів автора. Згідно з нею "Руно орошенне" належить до історичних (не проповідницьких, які він виділяє в окрему групу) [10]. У тому ж 1909 році Є.Поселянин також відносить його саме до історичних творів [7].

Ікона Чернігово-Іллінської Богоматері була написана в Чернігові 1658 року майстром Григорієм (у чернецтві Геннадієм) Костянтиновичем. Її було встановлено в намісному ряді іконостасу Іллінської церкви в Чернігові. Той іконостас не зберігся до наших днів. Нині існуючий іконостас було зроблено й встановлено у другій половині XVIII ст. Безпосередньо із твору "Руно орошенне" Д.Туптала нам відомо,

що ікона прославилась першими чудами в 1662 році. Вигляд її змінювався з часом, й це можна бачити на ілюстраціях кількох видань "Руна орошенного", де вміщені гравюри чудотворної ікони. Згадка про її оздоблення є у передмові до "Тріоді квітної" ігумена Троїцько-Іллінського монастиря Лаврентія Крщоновича.

У 1695 році ікону перенесено до новозбудованого Троїцького собору, який був частиною Іллінського монастиря (згодом він став називатися Троїцько-Іллінським). У 1786 році чернігівський Троїцько-Іллінський монастир було ліквідовано. За наказом Синоду 28 листопада чудотворну ікону передали на тимчасове зберігання до Успенського собору Єлецького монастиря в Чернігові. Проте, коли Троїцько-Іллінський монастир перетворили на архієрейський дім, то ікона повернулася до Троїцького собору (18 квітня 1794 року).

До 1918 року ікона в шаті знаходилася в Троїцькому соборі з правого боку біля першого від вівтаря стовпа. У 1918 році вона разом із шатою зникла під час перебування в Чернігові німецьких військ. Нині її місцезнаходження невідоме. Шата кіота залишилася в Троїцькому соборі. У 1929 році Раднарком УФР оголосив його архітектурною пам'яткою всеукраїнського значення. Після цього шата кіота була передана до Чернігівського історичного музею, де вона знаходиться й нині.

Копії ікони зберігаються в Єлецькому монастирі, в зібраннях національного музею в Києві, національно-архітектурно-історичному заповіднику "Чернігів стародавній" [1, 16-18].

Твір "Руно орошенне" Д.Туптала містить у собі відомості, які було зафіксовано в джерелах історичного характеру.

У частині "Роса любові" згадується перше диво від цієї ікони, коли від 16 до 24 квітня 1662 року в Іллінському монастирі вона плакала. Ця подія описується й у Чернігівському літописі [1, 16].

"Літопис Самійла Величка" також вміщує це диво. У цьому ж літописі наводиться вірш "Про ту чудотворну пресвяту ікону Богородиці, що плакала в Чернігівському Іллінському монастирі, який склав один з розсудливих малоросійських поетів" [5, 456]. Відомо, що авторство даного вірша приписується І.Величковському [5, 461]. У літописі, як і належить, є чітка часова прив'язка. Тут вказано, що диво трапилося "В Царство Пресвѣтлаго Государя Царя й Великаго Князя Алексєя Михайловича Всєя Велікія і Малыя і Бѣлыя Россії Самодєржца[1]" [4, 15]. Відомо також, що Чернігівським архієпископом того часу був Лазар Баранович, на прохання якого Д.Туптало й написав книгу про богородичні дива.

Історичний факт описується у диві другому. Достеменно відомо, що в тому ж 1662 році сарацини (мусульмани) "тихо нашедши … много вєсій окрєст Чернѣгова поплѣниша" [4, 26]. Вони, увірвавшись до церкви пророка Іллі, усі ікони кинули на землю, забрали церковну утвар, проте не зачепили богородичної чудотворної ікони та срібних табличок на ній [4, 26].

Це були "колективні" події з "Руна", які зафіксовані в історичних джерелах. Інші чуда (з 3 по 24) є індивідуальними й у офіційних джерелах ніде не згадуються (зцілення від страху, від фізичних хвороб, врятування від самогубства, душевних хвороб і, що здавалося би неможливим, воскресіння з мертвих). У них у художній формі подані факти зцілення людей. Кожне таке диво витлумачене автором. У своїх коментарях він користується творами отців Церкви та текстами Святого Письма. Окрім того, до твору введені приклади з європейської літератури, покликані давати взірці християнських чеснот та навернення грішників.

Назву твору автор бере з біблійної історії про Руно Гедеонове, де описується війна ізраїльтян з мадианитянами. При розкритті змісту назви автор користується як античними джерелами, так і Старим Заповітом. Наприклад, у "Присвяті" згадується, що "Руно то єст златоє многочєстнѣйшоє Руна Иассонова єже он от колхов изнєсє в Фессалію" [4, 2]. Як відомо, Ясон – персонаж грецької міфології.

Історичною особою був Августин, чиї твори цитував Д.Туптало. Реальною також є згадка про Ірода, царя Юдеї.

Попри реальність описуваних у творі подій, можна констатувати, що дискурс, у якому працював Д.Туптало, був не історичним, а проповідницьким.

В історичному дискурсі фактові притаманне лише мовне існування, але при цьому все відбувається так, неначе його існування – просто "копія" якогось іншого існування, що має місце в структурній області, у "реальності" [2, 438].

---

[1] Текст твору не адаптований, проте подається сучасним шрифтом. Літери слов'янського алфавіту, які не використовуються в сучасній українській чи російських мовах транслітеруються нами в цій статті так: q – у, u – у, # – я, ^ – от, w – о, h – збережено в усіх випадках, z – збережено лише в середині слова. Титла розкриті.

М.Фуко виділяє взагалі чотири типи знання: приватне, духовно-релігійне, соціальне, науково-культурологічне [8, 74]. Отже, історичний та проповідницький дискурси належать до різних типів знань – науково-культурологічного та духовно-реалістичного відповідно.

Якщо головним призначенням історичного дискурсу є інформування, то функція проповідницького дискурсу полягає в повчанні та вихованні читача автором, мета якого – переконати аудиторію та приєднати її до інституційної точки зору.

Для проповідника, яким безперечно виступає тут Д.Туптало, важливо саме навчити читачів істини у дусі православ'я, зробити їх істинно віруючими людьми, настановити у протидії спокусам.

Життя історичних, культурних та релігійних діячів у "Руні" докладно не описується, а лише наводяться їх висловлювання та вчинки в контексті повчання. Наприклад, протистояння Давида з гуслями цареві Саулу [4, 112]; вигнання Ізяславом преподобного Антонія [4, 119]; згадки про неможливість зцілення Асклепієм, Гіпократом та Галеном смертних хвороб [4, 146]; репліки блаженного Августина про

спасіння людей Богородицею [4, 166]; переслідування першої патриції Анастасії нечестивою царицею Феодорою під час правління візантійського імператора Юстиніана [3, 162] тощо.

Автор акцентує на правдивості прикладів, які він наводить, на безумовності існування всіх дійових осіб, які називаються в творі, однак, головним є не принцип історичного підтвердження подій, про які йде мова у даному творі, а їх морально-етична настанова. Переважна більшість історій взята з книжок релігійного змісту. Розповіді про дива від богородичного образу, які подаються автором, не зустрічаються більше ніде, окрім досліджуваного нами твору. Не можна вже перевірити реальність подій документально, й головне підтвердження – щира віра читача в їхню правдивість. Ця умова є однією з найхарактерніших рис проповідницького дискурсу.

Багато історичних подій, описаних у творі, підпорядковуються промислу Божому та заступництву Пресвятої Богородиці. Згідно з церковними уявленнями про хід історії одні біблійні події є провісниками інших й становлять з ними єдину систему. Як правило, старозаповітні події дуже часто тлумачаться як пророцтво новозаповітних подій (Давид вбиває філістимлянина п'ятьма каменями – ім'я Марія складається з п'яти літер [4, 62]; море, що потопило фараона, послугувало прообразом Діви Марії [4, 63]; гора Єлеонська, де переховувався Давид, була прообразом Богородиці [4, 28]; місто Вефулія, де сини Ізраїля врятували Ахіора, також позначає Богоматір [4, 92] тощо).

Історія в проповідницькому творі містить у собі не просто констатацію фактів, а є знаряддям повчання, настановою на добрі справи, виправлення життя слухача (або читача, як у нашому випадку), викликання в нього позитивного бачення майбутнього.

Біблійні події тлумачаться алегорично, майже усі вони щось символізують.

У творі "Руно орошенне" автор подає події, що мали місце від створення світу до сучасних йому часів (останнє диво, яке він подає у виданні 1683 року, сталося 1679). Усі дива, описані у перших частинах ("Чуда 1-24"), сучасні авторові – вони стаються з 1662 по 1679 рік. Центральною ж постаттю твору виступає Пресвята Богородиця. Д.Туптало гіпотетично ділить історію світу на дві частини: до народження Богородиці та після. Якщо він розповідає про часи, які передували їй, читач цілком впевнений, що вищі сили вже знають про майбутню її появу, виводиться схема її вічного впливу на життя людей.

Таким чином, історичні факти у творі "Руно орошенне" виконують подвійну функцію. В оповіданнях про дива від ікони вони інформують читача про події, зображувані в реальному часі. У проповідях вони виконують роль аргумента для переконання аудиторії.

Історичні події подаються як повчання, оскільки кожна з них спрямована на виправлення людини, позбавлення її від гріхів. Автор звертає не стільки увагу на минуле й майбутнє людини, скільки на життя до і після покаяння, до і після отримання благодаті від ікони. Димитрій Туптало, вміло вплітаючи в основний зміст твору різноманітні сюжети з давнини, інтерпретує історію, підпорядковуючи її основним вимогам проповіді.

Подальше вивчення творчості Димитрія Туптала надасть можливість глибше дослідити особливості української прози епохи бароко та елемент історичності в ній.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адруг А. Чудотворна ікона Чернігівської "Іллінської Богоматері" / А.Адруг // Матеріали наукових конференцій "Зодчество Чернігова XI-XIII століть в архітектурній спадщині країн Центральної та Південно-Східної Європи (2002)", "Антоній Печерський, його доба та спадщина (2003)" – Чернігів: ЧДПУ ім. Т.Г.Шевченка, 2004. – С. 16-21.

2. Барт Р. Дискурс истории / Ролан Барт // Система моды. Статьи по семиотике культуры. – М.: Издательство им. Сабашниковых, 2003. – С. 427-441.

3. Димитрій Туптало. Руно орошенноє / Димитрій Туптало // Сіверянський літопис. – 2009. – № 4. – С. 151-174.

4. Димитрій Туптало. Руно орошенноє / Димитрій Туптало. – Чернігів: Друкарня Свято-Троїцького монастиря, 1683. – 6+107 арк.

5. Збірник козацьких літописів: Густинський, Самійла Величка, Граб'янки. – К.: Дніпро, 2006. – 976 с.

6. Попов М.С. Свт. Димитрий Ростовский и его труды (с 17 рисунками) / М.С.Попов. – СПб.: Типо-литография М.П.Фроловой, 1910. – 355 с.

7. Поселянин Е. Святитель Димитрий Ростовский и его творения / Е.Поселянин // Русский паломник. – 1909. – № 17. – С. 268-270.

8. Ревзина О.Г. Дискурс и дискурсивные формации / О.Г.Ревзина // Критика и семиотика. – 2005. – Вып. 8. – С. 66-78.

9. Савченко І.В. Чудеса від ікони Божої Матері Іллінської в літературній обробці Димитрія Ростовського (Туптала) / І.В. Савченко // Сіверянський літопис. – 2000. – № 2. – С. 42-48.

10. Титов Ф.И. Св. Димитрий, митрополит Ростовский, бывший ученик Киевской духовной академии (1651-1709) / Ф.И.Титов // Труды Киевской духовной академии. – 1909. – № 10. – С. 173-239.

11. Федотова М.А. К проблеме изучения проповедей Димитрия Ростовского / М.А.Федотова // Проблемы развития русской литературы: Тезисы научной конференции молодых ученых и специалистов. 18-19 апреля 1990 г. / [Отв. ред. В.Н.Баскаков]. – Л.: АН СССР ИРЛИ, 1990. – С. 11-12.

12. Шляпкин И.А. Св. Димитрий Ростовский и его время / И.А.Шляпкин. – СПб.: Типография и хромолитография А. Траншель, 1891. – 578 с.

УДК 821.161.2

ОБРАЗ ДОБИ У АВТОБІОГРАФІЧНО-МЕМУАРНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКИХ ШІСТДЕСЯТНИКІВ

Касян Л.Г., завідувач відділу філософії освіти та освітніх технологій

Національний науково-дослідний інститут українознавства

У статті розглянуто автобіографії та мемуари українських митців-шістдесятників. Означено способи авторської рефлексії та оцінки. З'ясовано засоби та специфіку створення художнього образу доби (60-70-х років XX ст.). Зроблено спробу проаналізувати мемуаристику як компонент історичної самосвідомості суспільства.

Ключові слова: образ доби, шістдесятники, портрет, мемуари, автобіографія, автобіографічний суб'єкт, самопізнання, історична самосвідомість.

Касян Л.Г. ОБРАЗ ЭПОХИ В АВТОБИОГРАФИЧЕСКО-МЕМУАРНОМ ДИСКУРСЕ УКРАИНСКИХ ШЕСТИДЕСЯТНИКОВ / Национальный научно-исследовательский институт украиноведения, Украина.

В статье рассматриваются автобиографии и мемуары украинских шестидесятников. Определены способы авторской рефлексии и оценки. Рассмотрены способы и специфика создания художественного образа эпохи (60-70-х годов XX в.). Проанализирована мемуаристика как компонент исторического самосознания общества.

Ключевые слова: образ эпохи, шестидесятники, портрет, мемуары, автобиография, автобиографический субъект, самопознание, историческое самосознание.

Kasyan L.G. IMAGE OF EPOCH IN AUTOBIOGRAPHIC AND MEMOIR DISCOURS OF UKRAINIAN SIXTIES / National research institute of Ukrainoznavstvo, Ukraine.

Autobiographies and memoirs of Ukrainian artists of sixties are observed in the article. Methods of author reflection and valuing are signified. Means and specifics of epoch image of art creation (60-70s of XX